

زن در ایران باستان

بررسی حضور سیاسی فرهنگی زن از ظهور زرتشت تا ظهور اسلام

نویسنده: زینب...

مریم عنبرسوز

انتشارات روشنگران و مطالعات زنان

فصل اول

تقدیم به تمام شیرزنان آزاده کشورم

و به دلیر مردان وطنم، که زین پس

غیرت و شرافت مردانگی را در کنار زنان

پاس می‌دارند و نه در مقابل آنان

فهرست

گفتار اول:

زن در دوران پیش تاریخ و قبل از ورود آریایی‌ها ۵

زن در دوران پیش تاریخ/نقش اجتماعی زن پیش از آریایی‌ها/نظام کشاورزی و مادرسالاری/مبانی الوهیت زن/الهه بانوان و خدایانوان/ورود آریایی‌ها/زن و اساطیر/تحلیل یونگ در مکتب یونگ/اساطیر و مادینه‌ی هستی/تبدیل اسطوره به افسانه/زندگی شبانی و نظام پدرسالاری/خلاصه گفتار اول

گفتار دوم:

زن در ادوار و تمدن‌های تاریخ کهن و پس از ورود آریایی‌ها ۳۹

سقوط سومر/زن در دوران بابلی - آشوری/حقوق زن در ستل حمورابی/قوانین مربوط به ازدواج، زناشویی، طلاق، ارث، فعالیت اقتصادی و مالکیت، مجازات/تمدن ایلام/وضعیت و جایگاه زن در ایلام/سقوط ایلام/آریایی‌ها/زن در بینش و اعتقاد آریایی‌ها/مادها/ازدواج در مادها/زن و اقتصاد در دوره ماد/آیین و مذهب مادها/سقوط ماد و آغاز دوره‌ی هخامنشیان/خلاصه گفتار دوم

گفتار سوم:

جایگاه زن در تاریخ ملی و حماسی ایران ۷۱

پیشدادیان، کیانیان و اساس باورهای آفرینش/جایگاه زن در دوره پیشدادیان و کیانیان از دیدگاه شاهنامه/باورهای دینی کیانیان قبل از زرتشت

گفتار چهارم:

زن در گاهان و اوستا ۷۹

دین در ایران باستان / زرتشت و اصول اعتقادی او / اوستا کتاب مقدس / جایگاه زن در عصر اوستا / ازدواج در اوستا / شرایط زناشویی / دستوره‌های اجتماعی - اخلاقی در اوستا / ازدواج با محارم / تعدد زوجات / خلاصه گفتار چهارم

گفتار پنجم:

زن در دوران هخامنشیان ۱۱۵

جایگاه اجتماعی زن در عهد هخامنشی / طبقات زنان و جایگاه متفاوت آنها / خانواده و زناشویی در عصر هخامنشیان / تعدد زوجات / ازدواج با محارم / زن و ازدواج‌های سیاسی / زن در سیاست، حکومت و نظامیگری / زن و اقتصاد / زن و حقوق / زن و مذهب / زن و تعلیم و تربیت / خلاصه گفتار پنجم

گفتار ششم:

زن در دوران سلوکیان و اشکانیان ۱۶۱

سلوکیان / جایگاه اجتماعی زن در دوران سلوکیان / تأثیر هلنیسم در وضعیت اجتماعی زنان در دوران سلوکیان / ازدواج در دوره سلوکی / اشکانیان / آن‌ها در باور اشکانیان / جایگاه اجتماعی زن در عصر اشکانیان / ازدواج و تعدد زوجات در اشکانیان / ازدواج با محارم / زن و حقوق در دوره اشکانی / زن و سیاست / خلاصه گفتار ششم

گفتار هفتم:

زن در عصر ساسانیان ۱۸۵

جایگاه اجتماعی زن / ازدواج در زمان ساسانیان / مقایسه وضعیت حقوقی پادشازن و چکرزن / اقصاء هی قبول پسرخواندگی / تعدد زوجات در عصر ساسانی / ازدواج با محارم / زن و حقوق / قوانین حقوقی مربوط به طلاق / زن در حقوق دینی / حقوق در اردویرافنامه / زن، سیاست و حکومت / زنان و تعلیم و تربیت / زن در هنر ساسانی / جامعه‌ی طبقاتی ایران در عهد ساسانی / زن و مذهب / زن و مانویت / آیین مزدک و نهضت مزدکیه / تحلیلی بر عقاید مزدک / وضعیت زنان بعد از سرکوبی مزدکیان / افول درست ساسانی و پایان تمدن ایرانی / خلاصه گفتار هفتم / بحث و بررسی

نمودارها ۲۷۹

منابع ۲۹۶

گفتار اول

زن در دوران پیش تاریخ

و قبل از ورود آریایی‌ها

مقدمه

چنین به نظر می‌رسد که شناخت تاریخ یک قوم یا مکان خاص بدون شناخت محیط فرهنگی آن قوم و سرزمین امکان‌پذیر نخواهد بود و با بررسی‌هایی در گذشته‌ی تاریخی هر کشور است که می‌توان به روحیات و طرز زندگی مردم و فضای حاکم در دوره‌های مختلف آن کشور پی برد و به زوایای مستتر زندگی مردم رسید. لذا برای شناخت جامعه و افراد آن در زمان حال یا گذشته بهتر است ابتدا محیط فرهنگی و تصورات آن جامعه را از خودش و موقعیت آن را در نظام اجتماعی آن مورد بررسی قرار داده و سپس به تحلیل‌های تاریخی آن بپردازیم. از این رو در این تحقیق سعی کرده‌ایم با بررسی تاریخی دورانهای مختلف به نوع تفکر و نگرش هر قوم و دیدگاهشان نسبت به جایگاه زن پی برده و مسیر صعودی یا نزولی این روند را دنبال کنیم و با توجه به ساختارهای فکری حاکم بر جوامع به دنبال یافتن علل یا عوامل مؤثر بر آن باشیم.

در این مسیر با دو مسأله مهم مواجه هستیم: ۱- مسأله‌ی پدرسالاری ۲-

تقسیم جنسی کار براساس تفاوت‌های فیزیولوژیکی. که در طی تحقیق با مدنظر قرار دادن این دو مهم به تبیین وضعیت زنان در ادوار تاریخی می‌پردازیم.

پس با مطالعات دقیقی که در زندگی اجتماعی و نوع روابط بین زن و مرد در جوامع مختلف به عمل آمده است، چنین به نظر می‌رسد که به خاطر وجود پاره‌ای تفاوت‌های زیست‌شناختی و جسمانی بین این دو جنس، تفاوت‌هایی در تقسیم کار و به عهده گرفتن مسئولیت‌های خاص در خانه و اجتماع پدید آمده است. به طوری که در اکثر جوامع، دسته‌ای از کارها و وظایف بر عهده‌ی زنان و دسته‌ای دیگر به مردان اختصاص دارد. این به این معناست که در طول تاریخ در تمام جوامع، بر مبنای تفاوت زیستی میان زن و مرد، نقش‌ها و کارکردهای اجتماعی، وظایف، مسئولیت‌ها و حقوق زن و مرد، متفاوت و متمایز بوده است.

به عبارت دیگر نوعی تقسیم کار اجتماعی براساس ویژگی‌های زیست‌شناختی آنان وجود داشته است. (لرنر ۱۹۸۶، روبین، ۱۹۷۵)

از طرفی دیگر در طول تاریخ با نظام «جنس - جنسیت»^۱ که مبتنی بر رابطه‌ی قدرت، سلطه و رابطه‌ی فرادستی - فرودستی بوده است مواجه می‌شویم که از آن با نام نظام پدرسالاری یاد می‌شود و این به آن معناست که مردان به‌عنوان یک گروه بر گروه زنان در جامعه سلطه دارند و این مردان هستند که به‌عنوان قدرت برتر به هم‌هی نهادهای قدرت جامعه دسترسی دارند و زنان از این دسترسی بی‌بهره‌اند. اما در اثبات این نکته که نظام پدرسالاری یک امر تاریخی بوده و از ابتدای تاریخ بشر وجود داشته و یا این که در دوره‌ای خاص به ظهور رسیده است، نگارنده را بر این چالش کشاند تا با بررسی ریشه‌ای و عمیق تاریخی، به دنبال این نکته باشد که آیا زنان در طول تاریخ دچار بی‌قدرتی مطلق بوده‌اند و یا این که به علت عدم دسترسی به نهادهای قدرت توسط زنان بوده است که اکثراً در حاشیه‌ی جامعه و تاریخ قرار گرفته‌اند؟ زیرا با تحقیقاتی که در کتب تاریخی به عمل آمده، این دستاورد حاصل می‌شود که اصولاً آنچه در تاریخ به آن اشاره و تأکید می‌شود مسایلی چون شرح حکومت‌ها، سلسله‌ها، جنگ‌ها و نزاع‌ها و جابجایی قدرت به‌دست قدرتمندان و... بوده است، در حالی

۱. Sex-gender system یعنی نظامی که در آن جنسیت به عنوان امری اجتماعی در پیوند با جنس به عنوان امری زیستی قرار می‌گیرد.

که به نقش زنان و تأثیرگذاری آنها در حیطه‌های خصوصی و عمومی چندان توجهی نشده است و همواره معیار نوشتارهای تاریخی مردانه و براساس علایق و دیدگاه‌های مردان بوده است و زنان در این نوشتارها اکثراً غایب و پنهان مانده‌اند. اغلب مورخان مذکر به حضور زن و نقش و جایگاه او در عرصه‌های تاریخی، توجهی نشان نداده و تأثیر زنان را در تفویض قدرت‌ها، جنگ‌ها و سیاست‌های خارجی و داخلی و تحولات اجتماعی و سیاسی نادیده انگاشته‌اند.

براساس یکی از دیدگاه‌ها، منشأ «پدرسالاری» خانواده است. مردان همیشه بر خانواده تسلط داشته‌اند و این سلطه به کل حیات بشری تسری پیدا کرده است بدین معنی که در تمام طول تاریخ و در تمام جوامع هیچ دورانی غیر از پدرسالاری وجود نداشته است. در مقابل گروهی هستند که معتقدند عصر طلایی «مادرسالاری» موجود بوده و در آن دوران، قدرت در اختیار زنان بوده است.

فرض بر این است که در زندگی بشر ابتدایی، به علت وجود اشتراک جنسی، یافتن پدر برای کودک غیر ممکن بوده، بنابراین تبار از طریق مادر شناخته می‌شده است. در واقع مادر، محور زندگی و خانواده بوده و مکان زندگی هم تابع مکان زندگی مادر بوده است. دو عامل «مادرتباری و مادر مکانی» موجب قدرت زنان می‌شده است. (بیرد، ۱۹۴۶)

منتقدان این دیدگاه برآنند که مادرتباری و مادر مکانی در طول تاریخ به‌ویژه در جوامع بدوی، وجود داشته است، ولی لزوماً به معنی قدرت زنان به‌عنوان یک گروه در سطح سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و معنوی نبوده است. (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۲۰)

از طرفی، عده‌ای بر این باورند که در دوران ماقبل تاریخ و در جوامع بدوی، زنان دارای نوعی قدرت سحرآمیز و رازآلود بوده‌اند که به‌ایشان تقدس می‌بخشید و این مسئله ناشی از قدرت بازآوری و زایش یا قدرت باروری در زنان بوده است. براساس این نگرش، نوعی الوهیت و جایگاه قدرت معنوی را به زنان می‌توان نسبت داد. (رید، ۱۹۷۵)

از سوی دیگر گروهی بر این اعتقادند که در جوامع اولیه نه مرد بر زن سلطه داشته و نه زن بر مرد. از این رو منکر وجود جوامع پدرسالار و مادرسالار هستند. زیرا بر این باورند که در میان زنان و مردان ابتدایی، اساساً تفاوت قدرت